

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2023, 23(2): 1230-1241, doi: 10.11616/asbi.1270880

Rusya Türklerinin İlk Siyasî Temsilcisi Abdürreşid İbrahim'in Sırâtümüstakim Dergisindeki Çin İzlenimleri*

The First Political Representative of the Russian Turks Abdürreşid İbrahim's Impressions of China in Sırâtümüstakim Magazine

Neslihan KILIÇ¹

Geliş Tarihi (Received): 25.03.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 22.06.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.07.2023

Öz: Rusya Türklerinin ilk siyasi temsilcisi olarak bilinen gazeteci, yazar Abdürreşid İbrahim aynı zamanda son dönemin Evliya Çelebisi olarak da tanınmaktadır. Amerika, Avustralya ve Güney Afrika ülkeleri hariç hemen bütün dünyayı gezen Abdürreşid İbrahim, bu seyahatlere dair izlenimlerini çeşitli mecralarda kamuoyuyla paylaşmıştır. *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* adlı meşhur seyahatnamesinin yanında ayrıca dönemin süreli yayınlarında da seyahatlerine dair izlenimlerini kaleme almıştır. Bu izlenimlerin yayınlandığı süreli yayınlardan biri de *Sırâtümüstakim* dergisidir. Bu makalede Rusya Türklerinin/Müslümanlarının son dönem önemli şahsiyetlerinden Abdürreşid İbrahim'in *Sırâtümüstakim* dergisinde yayınlanan Çin ve Çin Müslümanlarına dair izlenimlerini içeren yazılarına yer verilmiştir. Abdürreşid İbrahim, *Sırâtümüstakim* dergisindeki yazılarında geleneksel İslam coğrafyasının Çin'e ve Çin Müslümanlarına kayıtsız kalmasını eleştirmekte, Müslümanların sorunlarının çözümünde İslam dünyasının bir ve beraber olmasının önemini vurgulamaktadır. Makalede *Sırâtümüstakim* dergisinin konuyla ilgili yazıları doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sırâtümüstakim, Sebilürreşad, Abdürreşid İbrahim, Çin Müslümanları

&

Abstract: Journalist and writer Abdürreşid İbrahim, known as the first political representative of the Russian Turks, is also known as the Evliya Çelebi of the last period. Abdürreşid İbrahim, who traveled almost all over the world excluding America, Australia and South Africa, shared his impressions of these travels with the public in various channels. In addition to his famous travel book called *Âlem-i İslam and İntişâr-ı İslâmiyet in Japan*, he also wrote down his impressions of his travels in periodicals of the period. One of the periodicals in which these impressions are published is the *Sırâtümüstakim* magazine. In this article, the writings of Abdürreşid İbrahim, one of the most important personalities of the Turks/Muslims of Russia, about China and Chinese Muslims published in the *Sırâtümüstakim* magazine are included. In his articles in the *Sırâtümüstakim* magazine Abdürreşid İbrahim, he criticizes the indifference of traditional Islamic geography to China and Chinese Muslims, and emphasizes the importance of the Islamic world being together in solving the problems of Muslims. In the article, the articles of *Sırâtümüstakim* magazine on the subject were examined by document analysis method.

Keywords: Sırâtümüstakim, Sebilürreşad, Abdürreşid İbrahim, Chinese Muslims

Atıf/Cite as: Kılıç, N. (2023). Rusya Türklerinin İlk Siyasî Temsilcisi Abdürreşid İbrahim'in Sırâtümüstakim Dergisindeki Çin İzlenimleri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 1230-1241. doi: 10.11616/asbi.1270880

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

* Bu çalışma Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün kuruluşunun 30. Yılı anısına 2-3 Aralık 2022 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan "Rusya Türklerinin İlk Siyasî Temsilcisi Abdürreşid İbrahim'in Sebilürreşad Gazetesindeki Çin İzlenimleri" başlıklı sözlü bildirinin içeriğinin genişletilerek, geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

¹ Doç. Dr., Neslihan Kılıç, Dicle Üniversitesi, nsevenkilig@gmail.com.

1. Giriş

XVI. yüzyılda Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan, kolonizasyon ve Sanayi Devrimiyle hız kazanan Batı Medeniyetinin yükselişi, diğer taraftan da İslam Medeniyetinin bel kemiğini oluşturan Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girmesi, dönemin Müslüman aydınlarını bir arayışa yöneltmiş, bu arayış İslam coğrafyasının çok farklı yerlerinde ilginç şahsiyetlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu şahsiyetlerden biri de Abdürreşid İbrahim'dir.

Rusya Türklerinin ilk siyasî temsilcisi olarak tanınan İslamcı gazeteci, yazar, seyyah Abdürreşid İbrahim, Türk ve Müslüman toplumların birliğini sağlamak amacıyla çalışmalarda bulunmuştur (Özbek, 1999:74). Dünya Müslümanlarının ve özellikle de Rusya Türklerinin sorunlarına çözüm üretmek için İslam dünyasının çeşitli yerlerine seyahatler yapan Abdürreşid İbrahim, sık sık çıktığı seyahatler sebebiyle son dönemin Evliya Çelebisi olarak da anılmaktadır. Medeniyet tarihimizin en ünlü seyyahı Evliya Çelebi'yi seyahate sevk eden olayın, bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i görmesi ve "Şefa'at Ya Resulullah" yerine "Seyahat Ya Resulullah" şeklinde duası olduğu anlatılmaktadır. Abdürreşid İbrahim de kendi ifadesine göre "Yeryüzünde geziniz.." (en-Nahl 16/36) ayetini yaşam felsefesi olarak benimsemiş; Amerika, Avusturalya ve Güney Afrika ülkeleri hariç hemen bütün dünyayı gezmiştir (Altunbay, 2016:528). Gezdiği ülkelerdeki özellikle İslam toplumlarının sorunlarını her fırsatta dile getirmiş ve bu seyahatlerinden İslam dünyasıyla ilgili edindiği izlenimlerini de *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* adlı eserinde kaleme almıştır.

1908-1910 yılları arasında Asya ve Uzak Doğu ülkelerine seyahatler yapan Abdürreşid İbrahim, bu seyahatlerdeki izlenimlerini de *Sırâtımüstakim* dergisine göndermiş olduğu yazılarla paylaşmıştır. Abdürreşid İbrahim'in Çin ve Çin'deki Müslümanlarla ilgili izlenimlerine dair yazıları esas olarak *Sırâtımüstakim*'in 1908-1910 tarihleri arasındaki sayılarında tefrika edilmiştir. Bu yazılarında Abdürreşid İbrahim, Çin'deki İslam toplumunun eğitim ihtiyaçları, dini yaşayış ritüelleri, İslam algıları gibi konuların yanı sıra yazılarının satır aralarında dönemin ahvali ile ilgili çok değerli bilgiler de okuyucuya aktarmıştır.

Bu makalede Abdürreşid İbrahim'in *Sırâtımüstakim* dergisinde tefrika olarak yayınlanan Çin ülkesiyle ilgili yazıları konu edinilmiştir. XX. yüzyılın başlarında Müslüman bir Türk aydınının, Çin Müslümanları özelinde dönemin İslam dünyası hakkındaki izlenimlerinin ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Diğer nitel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi doküman analizi yönteminde de araştırma konusu hakkında ampirik bilgi geliştirmek ve bir anlayış oluşturmak amacıyla veriler incelenir ve yorumlanır. Dergiler, gazeteler, sanat eserleri, romanlar, televizyon programları, internet siteleri bu araştırma yönteminde incelenebilecek dokümanlar arasındadır. Doküman analizi yönteminde araştırma konusunun veri setini teşkil edecek dokümanlar belirlendikten sonra ayrıntılı analiz yapabilmek için araştırma konusuna bağlı olarak incelenen dokümanın içeriğine göre başlıklar ve kategoriler belirlenir (Kıral, 2020:182). Bu çerçevede Abdürreşid İbrahim'in *Sırâtımüstakim*'de 1908-1910 yılları arasında yayınlanan Çin ve Çin Müslümanları hakkındaki yazıları çalışmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada söz konusu dergi yazıları mektupların kronolojik yayın tarihleri dikkate alınarak kategorize edilmiş ve alt başlıklar bu doğrultuda oluşturulmuştur.

Çalışmaya kaynaklık eden dergi koleksiyonuna erişimde Milli Kütüphanedeki dijital nüshaların orijinalinden ve İstanbul Bağcılar Belediyesinin transkribe ederek kurumsal web sayfasında yayınladığı *Sırâtımüstakim Mecmuası* Koleksiyonundan istifade edilmiştir.

2. Abdürreşid İbrahim'in Hayatı

Abdürreşid İbrahim, 23 Nisan 1857 tarihinde Sibiry'a'nın Tobolsk iline bağlı Tara kasabasında doğmuştur. Babası Buharalı Özbek bir aileden gelen Ömer Efendi, annesi ise Tara'daki medreselerde uzun yıllar muallimlik yapmış Afife Hanım'dır (Arabacı, 1). Döneminde yaşanan siyasî gelişmelerle yakından ilgili olan Ömer Efendi, iyi bir eğitim alması düşüncesiyle oğlu Abdürreşid İbrahim'i küçük yaşlardan itibaren çevre bölgelerdeki medreselere göndermiştir (Özbek, 1995:7). 1880 yılında İstanbul'a gelen Abdürreşid

İbrahim, buradan da hacca gitmiştir. Medine’de dönemin önemli ilim adamlarından dersler alarak eğitimini sürdürmüştür, 1885’te yeniden Tara’ya dönerek “Usûl-i Cedîd Okulu”² açmıştır.

Resim 1: Abdürreşid İbrahim (1857-1944)

Kaynak: <https://trdergisi.com/tag/abdurreşid-ibrahim/> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2022

1892 yılında Ufa şehrindeki Orenburg Şer’î Mahkemesine üye seçilerek kadılık görevinde bulunmuştur. Kadılık görevinden bir uyuşmazlık sebebiyle istifa eden Abdürreşid İbrahim, 1895’te yeniden İstanbul’a gelmiştir. Bu dönemde, Rus Çarlığı’nın Müslüman ve Türklere uyguladığı baskıyı konu edinen *Çolpan (Çoban) Yıldızı* isimli kitabını kaleme almış, aynı zamanda 1896’da gittiği İsviçre’de Rus sosyalistlere bu baskıdan söz ederek onların desteğini talep etmiştir.

1897 yılında çıktığı Mısır, Hicaz, Filistin, İtalya, Fransa, Avusturya ülkelerini içine alan uzun seyahatinin ardından 1900 yılında Tara’ya dönen Abdürreşid İbrahim, 1902 yılında Petersburg’da Rusya’daki Müslümanların sorunlarını anlatmak üzere *Mir’at* isimli dergisini yayınlamaya başlamıştır. 1904 yılında ise Petersburg’da bir matbaa kurmuş, bu matbaasında siyasi ve dini içerikli çeşitli kitapların yanı sıra *Ülfet* ve *Tilmiz* gazetelerini de yayınlamıştır (Demiroğlu, 2002:5). Sayfalarında yer alan siyasi, ilmi ve sosyal içerikli yazıları ile bu gazeteler, Rusya Müslümanları tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir.

1905 Rus ihtilaliyle birlikte yaşanan hürriyet havasında Rusya Müslümanlarının / Türklerinin milli-siyasi hak talepleri için başlattıkları hareketin başına geçen Abdürreşid İbrahim, bu hareketin ileri gelenleriyle birlikte çok sayıda toplantı ve kongre düzenlemiştir. Fakat Rusya’da yaşanan bu özgürlük havası uzun soluklu olmamış, dönemin Rus hükümetinin baskısıyla 1907 yılında gazetesi *Ülfet*, yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır. Kısa bir süre sonra da matbaası Rus hükümetince kapatılmıştır. Artan baskılar sebebiyle faaliyetlerini, hareketin önde gelen isimlerinden biri olan Akçuraoğlu Yusuf (Yusuf Akçura) ile

² Usûl-i Cedîd (Yeni Usûl), Orta Asya’da, XIX. yüzyılın sonunda ortaya çıkan kültürel ve siyasi bir harekettir. Hareketin önde gelen isimlerinden biri olan İsmail Gaspıralı’ya göre eski usul metotlarla eğitim-öğretimde mesafe kat etmek mümkün değildir. Gaspıralı, geliştirmiş olduğu ve usûl-i cedid ismini verdiği metotla çocuklara kırk günde Türkçe okuma yazma öğretebileceğini iddia etmiş ve bu iddiasını da halkın huzurunda yapılan bir sınavla kanıtlamıştır. Mevcut sistemde bir öğrencinin yıllarca süren eğitimine karşılık bu yeni metotla çok kısa sürede mesafe alınması kamuoyunun ilgisini çekmiş ve usûl-i cedid kısa zamanda hızla yaygınlaşarak bir döneme damgasını vurmuştur. Ayrıntılı bilgi için Kılıçoğlu, Mehmet Erkan. (2019). Çarlık Rusyasında Ceditçilik/Yeni Usul Hareketi. *Journal of Awareness*, 4 (1), 65-90; Kılıç, Neslihan. (2020). Rusya Türklerinin/Müslümanlarının Sesi Olarak Gazeteci İsmail Gaspıralı, *Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu*, Etimesgut-Ankara, c. 2, s. 340-356.

birlikte başka ülkelerde sürdürmeye karar vermiştir. 1908-1910 yılları arasında Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan ve Hicaz'ı kapsayan uzun bir seyahate çıkan Abdürreşid İbrahim, bu sayede dünya Müslümanlarının içinde bulunduğu zor şartları yakından müşahede etmiş ve seyahatteki izlenimlerini de *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* isimli meşhur eserinde kaleme almıştır.

Resim 2: Abdürreşid İbrahim Ülfet Gazetesi Çalışanları ile Birlikte

Rusya Hükümeti tarafından kapatılan Ülfet gazetesi heyet-i tahriyiyesi ile matbaa ve kütüphanesi heyet-i tahriyiyesi

Kaynak: *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet*, s.9.

İtalyanların Trablusgarp'ı işgali üzerine Trablusgarp'a (1911), Rusların Sarıkamış'ı işgali üzerine de Sarıkamış'a giderek (1915) işgale karşı çeşitli faaliyetlerde bulunan Abdürreşid İbrahim, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Stockholm'de kurulan Rusya'daki Yabancı Milletler Cemiyetinde de (Ligue des Allozenes de Russie) Rusya Müslümanlarının temsilciliğini üstlenmiştir (Uzun, 1988: 295).

Seyahat ettiği ülkeler içinde Japonya'ya ayrı bir önem veren Abdürreşid İbrahim, 1933 yılında Tokyo'ya gitmiştir (Arabacı, 2014:301). Japonya'da İslam dininin yayılması için çalışmalarda bulunarak 1939 yılında İslam dininin Japonya'da resmen tanınmasına ön ayak olmuştur (Barlak, 2020:687). Kendi gayretleri sonucunda Tokyo'da açılan caminin imamlığını da yapan Abdürreşid İbrahim, 17 Ağustos 1944 tarihinde Tokyo'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.

Resim 3: Abdürreşid İbrahim'in Tokyo'daki Kabri

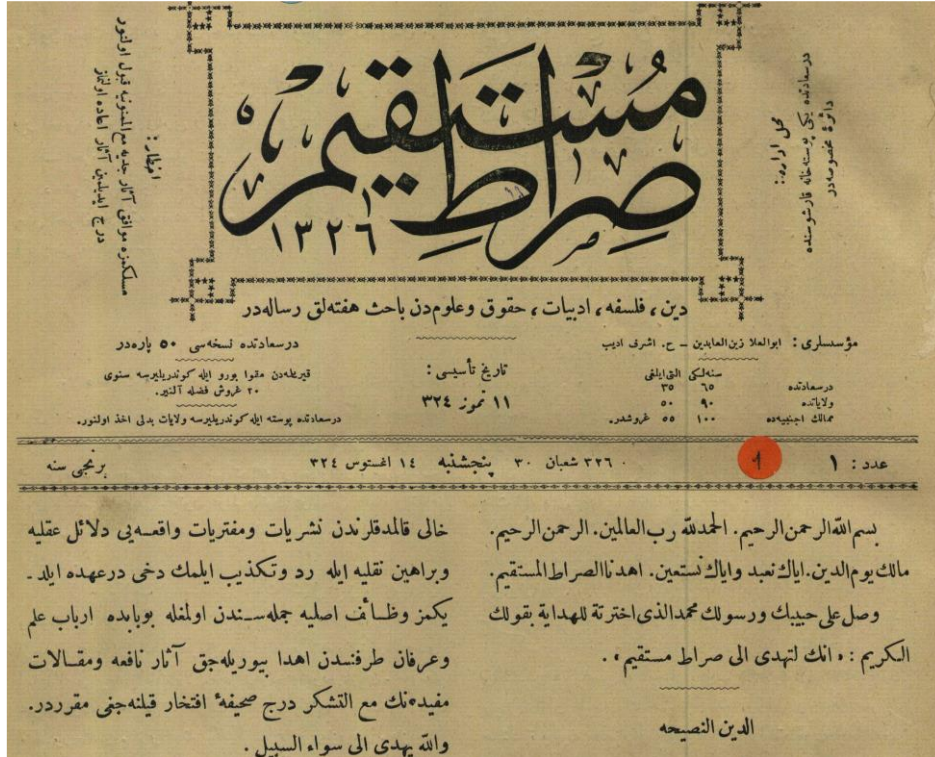

Kaynak: Sebilürreşad, Mayıs 1952.

3. Sırâtımüstakim

Sırâtımüstakim dergisi, 27 Ağustos 1908 tarihinde İstanbul'da Ebül'ulâ Zeynelâbidin ve Eşref Edip (Fergan) tarafından yayınlanmaya başlanmıştır. Derginin yayın hayatına başladığı ilk dönemde Ebül'ulâ Zeynelâbidin aynı zamanda derginin sorumlu müdürü iken daha sonra kendisinin milletvekili olması sebebiyle bu görevi Eşref Edip üstlenmiştir.

Resim 4: Sırâtımüstakim'in İlk Sayısı

Kaynak: Sırâtımüstakim, 27 Ağustos 1908, s.1.

Sırâtmüstakim, 8 Mart 1912 tarihli 183. sayısından itibaren *Sebilürreşâd* ismiyle yayın hayatına devam etmiştir (Kılıç, 2021:111). 182. sayıda “*Aynı mesleği daha etraflı bir surette takip etmek üzere Sebilürreşâd unvanı altında intişar edecektir*” ifadesiyle, derginin isminin değiştirileceği okuyucuya önceden haber verilmiştir (*Sırâtmüstakim*, 29 Şubat 1912:418). *Sebilürreşad* ismiyle yayınlanan ilk sayısında ise şu satırlarla okuyucuya yeniden merhaba demiştir:

“Üç buçuk seneden beri risâlemizin dine, vatana, ilim ve marifete, âlem-i İslâmın oldukça tearüfüne, intibâh ve tevhidine âcizâne ettiği hizmetler cümlelerin malûmudur. Kendisinin istikâmet ve ciddiyeti, Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve inâyeti sayesinde az zaman zarfında bütün âlem-i İslâm'a intişâr etti; sadâ-yı ikâzı bütün Rusya, Çin, Hindistan, hatta Japonyalara kadar inikâs eyledi. İnşallah-u Teâlâ hayâtı temîn olunan risâlemiz, bundan sonra gerek bu bâbda hâsıl olan meleke, gerek muâvenet-i tahrîriyyede bulunmayı katî olarak vaad eden zevât-ı muhteremenin himmetleriyle daha mütenevvi, daha mütekâmil ve daha ziyâde hâdim-i intibâh bir tarzda intişâr edecektir” (*Sebilürreşad*, 8 Mart 1912: 3).

İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde bulundurduğu yazarlarının haber ve yazılarına sayfalarında sıklıkla yer veren dergi, bu sayede Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya'da da okuyucuya ulaşmıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında Milli Mücadele'ye büyük destek veren derginin yazar kadrosunda Mehmet Akif (Ersoy), Babanzâde Ahmed Naim, Mardinîzâde Ebül'ulâ, İsmail Hakkı (İzmirli), Mithat Cemal (Kuntay), Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Yusuf Akçuraoğlu, Gaspıralı İsmail, Abdürreşid İbrahim, Mehmet Şemsettin (Günaltay), Ömer Rıza (Doğrul) gibi dönemin önemli isimleri yer almıştır (Efe, 2008: 158).

Sebilürreşad, Ankara Hükümetinin Şeyh Said isyanını bastırmak için 4 Mart 1925 tarihinde çıkardığı Takrir-i Sükûn Kanunu'na istinaden 5 Mart 1925 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılmıştır (Efe, 2009: 252).

4. Abdürreşid İbrahim'in Sırâtmüstakim Dergisindeki Yazıları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Abdürreşid İbrahim'in *Sırâtmüstakim*'de Çin izlenimlerini kaleme aldığı beş yazısı bulunmaktadır. Bu yazılarda ana hatlarıyla Çin'deki Müslümanların hayatı, Çinlilerin İslam ile olan ilişkileri, Hristiyan misyonerlerin Çin'deki tebliğ faaliyetleri, Osmanlı-Çin ilişkisi gibi konulara temas edilmiştir. Abdürreşid İbrahim, yazılarının satır aralarında ise sürekli olarak İslam dünyasının kurtuluşunun Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olmasıyla mümkün olacağına vurgu yapmaktadır. Yazıların esası Abdürreşid İbrahim'in Çin'den İstanbul'a göndermiş olduğu mektuplara dayanmaktadır.

4.1. Abdürreşid İbrahim'in 11 Kasım 1909 Tarihli Yazısı

Abdürreşid İbrahim'in bu beş yazısından ilki “*Çin'deki Müslümanların Hayâtı*” başlığını taşımaktadır. Yazı, “*Kazan'da Münteşir Refk-i Muhteremimiz Beyânü'l-Hak Gazetesi Muharrirlerinden Olup “Devr-i Âlem” Seyâhatinde Bulunan Müslüman Seyyâh-ı Şehîri Abdürreşid İbrâhim Efendi Hazretleri Âfideki Mektûbu Pekin'den Yazıyor*” ifadeleriyle okuyucuya takdim edilmiştir (*Sırâtmüstakim*, 11 Kasım 1909:159). Dikkat edilirse yazıda Abdürreşid İbrahim'in Kazan'da yayınlanan *Beyânü'l-Hak* gazetesinin bir yazarı olduğu ve dünya seyahatinde bulunduğu ifade edilerek mektubun Pekin'den gönderildiği belirtilmiştir.

Abdürreşid İbrahim bu yazısında Pekin'de Çin Müslümanlarının eğitimi için Çin Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin gayretleriyle kurulan bir mektepten söz etmektedir. Çin'de yetmiş-seksen milyon civarında Müslüman bulunmasına rağmen Çin'deki Müslümanların eğitim seviyelerinin çok düşük olduğunu, özellikle de din eğitimi noktasında büyük eksikliklerin bulunduğunu anlatmakta, kurulan bu mektebin sadece Pekin'deki Müslümanlara bile yeterli gelmeyeceğini belirtmektedir.

Abdürreşid İbrahim'in gözlemlerine göre Çin'deki Müslümanların dünya tasavvurlarında toplum, Müslüman Çinli ve Mecusi Çinli şeklinde ikili bir yapıdan oluşmaktadır. Buradaki Müslümanların başına bir hal geldiği zaman bütün Çinli Müslümanların bir araya gelerek organize bir tutum sergilediğini dile getiren Abdürreşid İbrahim, bu durumun İslam dünyasının bir başka yerinde örneği görülmeyen takdire şayan bir tutum olduğunu ifade etmektedir (*Sırâtmüstakim*, 11 Kasım 1909:160)

4.2. Abdürreşid İbrahim'in 25 Kasım 1909 Tarihli Yazısı

Abdürreşid İbrahim 25 Kasım 1909 tarihli ikinci yazısında yine Çinli Müslümanların hayatı hakkında Türk okuyucusuna bilgi vermektedir. Göndermiş olduğu mektuba göre din eğitimi noktasında oldukça zayıf olan Çinli Müslümanların dini yaşamlarını şekillendiren hususların başında temel dini bilgilerden ziyade günlük yaşam alışkanlıkları etkili olmaktadır. Abdürreşid İbrahim burada kadın-erkek bütün Çinli Müslümanların uzun saçlarını örnek olarak vermekte ve saçlarını örük şeklinde öreerek uzatan Müslümanların, bu alışkanlıklarından hiçbir şekilde vaz geçemediklerini ifade etmektedir. 70-80 yaşlarında bölgenin Müslüman liderlerinden biriyle aralarında geçen konuşmaya göre Abdürreşid İbrahim, bu zata saç uzatmanın Mecusi âdeti olduğunu anlatmaya çalışmış, konuyla ilgili pek çok ayet ve hadis getirmesine rağmen bir türlü onu saçlarını kesmeye ikna edememiştir. Yazıda yer alan ifadeye göre Abdürreşid İbrahim, adama; *"Gel, müsâade et de, şu şeytân kuyruğunu keselim, başınıza ulemâ-yi İslâm ziyneti olan güzel bir sarık saralım..."* demiş, bunun üzerine adam kaçıp gitmiştir. Yazının devamında;

"Pek acâîp oldu. Ben bu saç hakkında çok söyledim. Bazıları özürler beyân ediyorlar. Fakat bu ihtiyarın o kadar saçı da kalmamış. Öyle iken yine kesmek istemiyor. Demek ki artık bu; bir tabîat olmuş. Saçsız giderse imânsız gidecek gibi geliyor. Umûm Çinliler böyle, saçlarını gayet takdîs ediyorlar" ifadeleriyle Çinli Müslümanların saç konusundaki genel kanaatlerini belirtmektedir. Abdürreşid İbrahim, İslam dünyasında çeşitli örnekleri olan sosyolojik bir vaka olarak nitelendirdiği bu durumun ancak eğitim yoluyla düzeltilebileceğini ifade ederek yazısında ilginç bir örneğe yer vermektedir. Buna göre kendisi Pekin'de Müslümanların arasında dolaşırken ilk defa saçını kesmiş bir Müslüman gençle karşılaşmış ve ona saçını niçin kestiğini sormuştur. O genç de İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri'nin *Rûhu'l-Beyân* isimli tefsirinde saç uzatmanın Mecusilere özgü bir davranış olduğunu okuduğunu ve bunun üzerine saçını kestiğini ancak bu saç kesme olayından sonra toplumun şiddetli tepkisiyle karşılaşmış ve toplumdaki tecrit edildiğini söylemiştir. Abdürreşid İbrahim bu olayı anlattıktan sonra şu sözleriyle konunun zaman içinde hallolacağını ifade etmiştir;

"Demek oluyor ki Çinliler tek tük saçlarını kesmeye başlıyorlar. Bugün biri cesâret eder, keser; yarın diğeri onu taklîd eder; derken yavaş yavaş hepsi bu uzun kuyruklardan kurtulurlar. Bunlar ehemmiyetsiz şeyler. Fakat garibdir, milyonlarca ahâlîye mukaddes akîde olmuş, şimdiki hâlde Çinliler her şeye rızâ gösteriyorlar, lâkin şu saç kesmek husûsuna aslâ yanaşmıyorlar. Şimdilik "Müslümanların nazarında güzel olan Allah katında da güzeldir" diyeceğiz. Başka söze meydan da yoktur. Zâten bu gibi şeyleri terviç eden cehâlettir. İlim gelirse hep bunlar gider. Asıl mesele buradadır: İlim gelecek mi?.. Şimdiki hâlde bütün Çin ülkesinde ilim yoktur, bâ-husûs Müslümanlarda ilim nâmına hiçbir şey aramamalıdır. Yalnız şu kadar diyebiliriz ki: Arzu, istek vardır" (Sirâtmüstâkim, 25 Kasım 1909:190-192)

Çin'in Avrupa için büyük bir pazar olduğunu, Avrupalıların bu pazardan ellerinden geldiğince istifade etmeye çalıştıklarını düşünen Abdürreşid İbrahim, Avrupalıların bu büyük pazardan istifade edebilmek için Çin'i bölmeye çalışacaklarını belirtmektedir. Bu düşüncenin şimdilik imkânsız gibi görünebileceğini ancak yüz milyon nüfusa sahip Türkiye'den kaç farklı devletçiğin çıkartıldığını hatırlatanın lazım geldiğini şu cümleleriyle anlatmaktadır;

"Türkiye ne oldu? Türkiye yüz milyon nüfusu olan bir Türkiye idi, şimdi Türkiye'nin karnından çıkmış kaç hükûmet var! Acaba şu taksimden Türkiye'nin haberi var mı? Bulgarya bizim mâlımız zannederlerdi. Bundan 13 sene mukaddem Ferdinand'a Sultan Hamîd Şarkî Rûm valiliği ihsan etmişti, Ferdinand İstanbul'a hâdim olarak girdi, 13 senede padişah olarak çıktı. Bosna-Hersek'i de muvakkat idare edeceklerdi. O da gitti" (Sirâtmüstâkim, 25 Kasım 1909:190-192)

4.3. Abdürreşid İbrahim'in 2 Aralık 1909 Tarihli Yazısı

Abdürreşid İbrahim 2 Aralık 1909 tarihli mektubunda Çin ülkesi ve Çinli Müslümanlar hakkında İslam dünyasında ciddi anlamda bir bilgi noksanlığının bulunduğunu, bu durumun insanlar arasında iletişimi sağlayacak olan Çin lisanının bilinmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ağırlıklı olarak Çin'deki ticaret hayatı hakkında bilgilerin yer aldığı bu yazıda Çin'in bütün dünya için keşfedilmesi gereken büyük bir pazar olduğuna vurgu yapılmaktadır. Çin'deki Müslümanlar arasındaki ticarete daha ziyade Hintli

Müslümanların aktif olduğunu ancak onların da İngilizlerin emellerine hizmet ettiğini şu cümleleriyle ifade etmiştir;

"Fakat şunu dahi zikredeceğim: Burada bulunan Hindistan Müslümanlarının birtakımları İngiliz polis hizmetinde bulunuyor. Bazıları da şimdiki halde resmen bu hizmette değilse de şu yoldan para kazanıp ticarete girmişlerdir. Bunlardan hiç hayır bekleme, belki şerlerinden Allah saklasın, hatta ne kadar sûfi filân görünseler de, bütün tabiatları bozulmuş, son nefeste insan boğmadan, haramilikten çekinmezler, bütün sanatları hafiyeliktir. Kendim bir iki sûfi fitnessinden maddî zararlara da dâcâr oldum. Husûsen şunlar arasında Kâbilliler de olursa, Allah saklasın her türlü habâseti irtikâb ederlermiş. Bunların ekserîsi Şanghay ve Hankan'da bulunurmuş. (Bunlar hep medenî İngilizler terbiyesi)" (Sırâtmüstâkim, 2 Aralık 1909:206-208).

Abdürreşid İbrahim, İslam dünyasının birlik ve beraberliğinin sağlanmasında ticaretin çok önemli bir rolünün bulunduğunu, bu durumun sadece maddi faydalar değil aynı zamanda manevi faydalar da doğuracağını şu cümleleriyle ifade etmiştir;

"İslâmlar arasında râbita-i ticâriyye olması, menâfi'-i maddiyyeden ziyâde menâfi'-i ma'nevîyye ve siyâsiyyeye hizmet ederdi. Her ne kadar saded hâricinde olsa da mühim bir mesele olduğundan yazmayı münâsib gördüm."

Abdürreşid İbrahim, tüccarlarla yapmış olduğu söyleşide Çin'in gelecekte büyük bir ticaret devine dönüşeceğine dair bir kanaate sahip olduğunu da şu cümleleriyle belirtmiştir;

"Ben buralarda bulunan tüccârân-ı mu'teberândan ekseriyle mülâkat ettim. Teâtî-i efkârda bulundum. Hep fikirleri biri birine yakındır. Hepsinin fikri: Çin ticâreti henüz başlamış; lâyıkıyla keşfolunduğu üzere istikbâli parlak, kaymağı bol, sütlü inek gibidir, lâkin bu kaymak da şimdilik hâricî tasallutâtan emîn değil, kimlerin yiyeceği de tayin olunamamıştır, dediler. Hâl-i hazırda İngilizlerin küllî istifade etmekte olduğu, belki İngiltere kuvve-i mâliyyesinin kısm-ı a'zamı Çin mahsûlü olup, İngilizlerin bundan sonra da istifâdeleri başkalara nisbeten çok olacağı rivâyet olunuyor."

Osmanlı tüccarlarının bu kadar büyük bir pazardan pay alamamasından duyduğu üzüntüyü ise şu şekilde anlatmıştır;

"Her yerde her kim ile müzâkere ettim ise bu fikri te'yîd ettikleri gibi, hep Müslümanlar Türk ve Osmanlı milletinin ticaret ve sanatından mahrum olmasına teessüf etmekte idi. Hem hakîkaten bu kahraman milletin şu ciheti şâyân-ı dikkattir. Ben hayli memleketi cevelân ettim, her nereye vardım ise İranlı Müslüman tüccarları var, Hindî Müslüman tüccarları var, velev ki kalîl olsun Arap da var, fakat maatteessüf Türk hiç yok, kat'iyen yok."

Mektubunun devamında İslam dünyasının Osmanlı Devleti'yle ilgili haberleri yakinen takip ettiğini ve Osmanlı Devleti'ne büyük bir teveccühün olduğunu şu cümleleriyle ifade etmiştir;

"Ben burada şunu dahi zikredeceğim: Her nerede olursa olsun millet-i İslâmiyyenin Osmanlı Türklerine muhabbetleri de acâyibdir. Hepsi Osmanlı ahvâline dair velev cüz'î olsun bir malumat almak istiyorlar. Osmanlı hâlinden cüz'î bir haber-i şâdmânî olsa cümleten izhâr-ı sürûr eyledikleri gibi, cüz'î bir teessüflü havâdis olursa hepsi birden teessüf ediyorlar."

Bunlar öyle diyorlar ki: Osmanlı hükûmetinin terakki etmesi umûm Müslümanlara şereftir, Osmanlı Devleti'nin hayatı, umum Müslümanların hayatıdır. Osmanlı milletinin maâzâllâh kaybolması, umûm Müslümanlar için kanlı bir ölümdür!.." (Sırâtmüstâkim, 2 Aralık 1909:206-208).

Abdürreşid İbrahim'in, mektubunu gönderdiği tarihler II. Meşrutiyet'in ilan edilerek yeni Osmanlı hükûmetinin kurulduğu tarihlerdir. Abdürreşid İbrahim de mektubunda buna atıfta bulunarak İslam dünyasının Osmanlı Devleti'ne karşı olan bu ilgisinin karşılıksız kalmamasını şu cümleleriyle vurgulamıştır;

"Şurada, bu münasebetle umûm Osmanlı milletinden bizim ricamız şudur ki: Bu kadar milyonlarca efrâd-ı ümmetin hüsn-i zanlarına sû-i tesîr ettirmemek için, yeni Osmanlı hükûmeti bunu nazar-i i'tibâra almalıdır. Benim fikrime kalırsa şimdi yeni Osmanlı hükûmetinin vazifesi gayet büyüktür, lâkin bu vazifeler içinde en büyük vazife de şark âlemine nazar-i i'tibârla münâsib muâmele esbabına teşebbüs etmektir" (Sırâtmüstâkim, 2 Aralık 1909:206-208).

4.4. Abdürreşid İbrahim'in 9 Aralık 1909 Tarihli Yazısı

Abdürreşid İbrahim, Asya Pasifik bölgesinde yapmış olduğu seyahatte Çin'den Singapur'a gitmek üzere vapura binmiş ve Güney Çin Denizini vapurla kat etmiştir. Bu seyahatle ilgili izlenimlerini aktardığı 9 Aralık 1909 tarihli mektubunda yine İslam dünyasının birlik ve beraberliğinin önemine vurgu yapmıştır. Vapurda İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan gibi pek çok farklı milletten insanın Çin'i keşfetmeye çalıştıklarını fakat İslam dünyasının Çin'e karşı kayıtsız kalmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Yolculukta kendisine Namazî Bey isminde ticaretle uğraşan bir dostu da eşlik etmektedir. Mektup esasen Namazî Bey ile yol boyunca yapmış olduğu sohbetin bir özetidir ve diğer mektuplardan farklı olarak Pekin'den değil Singapur'dan postaya verilmiştir. Yazısında İslam dünyasının birlik ve beraberlik içinde olması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir;

"Müslümanların kendi aralarında ciddî alâka ve samimi ittihâd husûle gelirse bütün Müslümanlar terakki ederek rahat yaşarlar. İdâre-i memleket her kimin elinde olursa olsun, elverir ki Müslümanların kendi aralarında ittifâk bulunsun. Bu ittihâd ve ittifâk sayesinde her zaman, her memlekette hukuk-i milliyeye ve dîniyyelerine mâlik olacakları şüphesizdir..." (Sırâtımüstâkim, 9 Aralık 1909:217-219).

Abdürreşid İbrahim, yaklaşık 100 saat süreceğini açıkladığı bu deniz yolculuğunda yanındaki dostu Namazî Bey ile çok çeşitli konular üzerine sohbet etmiştir. Bu konulardan biri de İslam dünyasının Batı'ya olan hayranlığı üzerinedir. Abdürreşid İbrahim, mektubunda belirttiğine göre Namazî Bey, Müslümanların Avrupalılara güvenmesinin yanlış olduğunu ancak İslam dünyasında gereksiz bir Batı hayranlığının bulunduğunu düşünmekte ve kendisi de Namazî Bey'in bu görüşlerine tamamen katılmaktadır.

Yazıda yer alan görüşlere göre Çin, İran ve Osmanlı halkının Batı hayranlığı ileride başlarına çeşitli belalar açacaktır. Özellikle kilit noktalarda Batılı kişilerin iş başında olması son derece tehlikelidir. Namazî Bey konuyla ilgili olarak Japonya'dan örnek vermekte ve Japonların pek çok hususu Avrupalılardan öğrenmelerine karşın Avrupalıları iş başına getirmediüklerini, başlangıçta Avrupalılardan işi öğrendiklerini ancak sonrasında kesinlikle onları yanlarında tutmadıklarını dile getirmektedir. Nitekim bugün milyarlarca iş üreten hiçbir Japon fabrikasında bir tek Avrupalı mühendis veya ustabaşının bulunmadığını söylemektedir. Konuyla ilgili olarak verdiği bir başka örnekte ise Osmanlı Devleti'nin, ordunun yeniden yapılanması kapsamında Almanya'dan Goltz Paşa'yı getirmesini eleştirmektedir. Bilindiği üzere 1878'de Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle sonuçlanan 93 Harbi'nden sonra Sultan II. Abdülhamid, Rus yayılmacılığına karşı Osmanlı ordusunun modernleşmesi gerektiğine karar vermiş ve Rus yayılmacılığının tehdidi altındaki bir diğer devlet olan Almanya ile askeri ve stratejik işbirliğine gitmiştir. Tarihimizde Goltz Paşa olarak bilinen Prusyalı General Colmar von der Goltz da bu kapsamda İstanbul'a gelmiş ve ordunun yeniden yapılandırılmasında etkin bir rol üstlenmiştir. Namazî Bey konuyla ilgili vermiş olduğu Goltz Paşa örneğinde bu durumun yanlış bir karar olduğunu çünkü Goltz Paşa'nın hiçbir zaman Osmanlı ordusuna gerekli bütün bilgileri vermeyeceğini, ileride Alman ordusuyla karşı karşıya gelinebileceği ihtimalini dikkate alarak eksik bilgiler vereceğini anlatmıştır. Konuyla ilgili yazının devamında Abdürreşid İbrahim, Namazî Bey'in görüşlerine tam manasıyla katıldığını şu cümleleriyle ifade etmiştir;

"İşte görünüz, bir İslâm tüccarının fikri ne yoldadır! Ben Namazî Bey'in fikrine tamamıyla muvafakat ediyorum. Bizim Osmanlı milleti, Osmanlı Devleti bütün milletlerden ziyâde Avrupa-peresttir, yalnız Osmanlılar değil, belki umum İslâmlar, "Avrupa" denilince perestîş ediyorlar vesselâm" (Sırâtımüstâkim, 9 Aralık 1909:217-219).

4.5. Abdürreşid İbrahim'in 2 Ağustos 1923 Tarihli Yazısı

Abdürreşid İbrahim, 9 Aralık 1909 tarihli mektubunda bundan sonraki süreçte Çin ahvaline dair yazı göndermeyeceğini, göndereceği yazıların Singapur, Pinan ve Hindistan ahvaline dair olacağını belirtmiştir. Nitekim çalışmamızın başında Abdürreşid İbrahim'in Çin ile ilgili yazılarının esas olarak 1908-1910 tarih aralığında olduğunu ifade etmiştik. Ancak *Sebilürreşad*'ın 2 Ağustos 1923 tarihli sayısında diğer bir ifadeyle Çin ile ilgili izlenimlerinin ilk yayınlanmaya başlanmasından yaklaşık 15 yıl sonra Abdürreşid İbrahim'in "*Çin'de İslâm ve Hâkân-ı Çin Tang-Vang*" başlıklı bir yazısı da yer almıştır. Satırlardan anlaşıldığı kadarıyla mektup, Rusya'nın Viladivostok kentinden gönderilmiştir.

Yazıda ana hatlarıyla Çin'in İslamlaşma serüveni ve Çin'deki İslamiyet'in durumu hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre geniş Çin ülkesinin tam göbeğinde Sinango beldesinde "Tang-Vang Sı" adıyla bilinen ve çok eski zamanlardan kalma bir mescit bulunmaktadır. Rivayete göre bu mescidin inşası meşhur Çin Hakanı Tang-Vang tarafından yapılmış olup, "Sı" kelimesi de Çince mescit anlamına gelmektedir. Buna göre "Tang-Vang Sı" ifadesi, banisi olan Hakan'a nispetle "Tang-Vang Mescidi" anlamına gelmektedir. Tang-Vang'ın iktidar dönemleri de Hz. Peygamber dönemine tekabül etmektedir. Mektupta yer alan bilgiye göre mescidin taş kitabesine hakkolunan yazıtta "Bu Mescit Hicretin 740. Yılında yapılmıştır" şeklinde bir yazı bulunmaktadır. Buna göre mescit ilk olarak Tang-Vang'ın iktidar döneminde yapılmış, sonraki dönemlerde de bugünkü haline göre Hicretin 740. yılında inşa edilmiştir. Abdürreşid İbrahim'in Çin ulemasından aldığı bilgiye göre Tang-Vang İslam'a önemli hizmetlerde bulunmuş bir Çin Hakan'ı olup, "Huy Huy Yallay" adında Mirac-ı Nebeviyye'den bahseden Çince bir şiir kitabı da bulunmaktaymış. Hatta bu eserinden dolayı da Tang-Vang'ın ismi zikredildiğinde "Âşıkun-Nebi" ifadesi kullanılmış. Abdürreşid İbrahim, Çin tarihiyle ilgili kaynakları tetkik ettiğini belirterek bu kaynakların Tang-Vang'ın İslam'a hizmetlerinden söz etmekle birlikte, kendisinin Müslüman olduğuna dair herhangi bir bilgi vermediklerini dile getirmektedir (Sebilürreşad, 2 Ağustos 1923:11-13).

Abdürreşid İbrahim'e göre Çin'de İslamiyet'in yayılmasında "şakk-ı kamer" hadisesinin önemli rolü bulunmaktadır. Rivayete göre Çin'in "Furuçen" bölgesindeki Hakan, Hz. Peygamber'in bir mucizesi olan ayın ikiye yarılmasını görmüş ve İslam'la müşerref olarak bölgede İslam'ın yayılmasına öncülük etmiştir. Abdürreşid İbrahim, İslam ulemasının Çinceyi bilmemesinin büyük bir eksiklik olduğunu, Çince yazılmış tarih kitaplarının tetkik edilmemesinin Çin'deki İslam hakkında bilgilerin eksik kalmasına yol açtığını düşünmektedir. Ona göre Çin'in geleneksel İslam dünyasından uzak oluşu karşılıklı bir ihmali doğurmuş, İslam âlimleri Çince öğrenmedikleri gibi Çinli Müslümanlar da Arapçayı öğrenmemişlerdir. Çinlilerin ibadetlerini yerine getirirken okudukları ayetler de tamamen problemlidir. Abdürreşid İbrahim burada bir anısını nakletmekte ve "Huco" beldesinde Ahmet isminde Mısırlı bir hafızla tanıştığını ve kendisine Çinli Müslümanlara niçin düzgün Kuran-ı Kerim okumayı öğretmediğini sorunca, Ahmet isimli hafız, bunun mümkün olmadığını, başlarda uğraştığını ancak Çinli Müslümanların beceremediklerini söylemiştir. Yazıda yer alan bilgiye göre Dersaâdet'ten Pekin'e Çin Müslümanlarına İslam'ı öğretmek için gönderilen Kuruçeşme Hafîbi Rızâ Efendi de çok uğraşmasına rağmen yerine bir adam bırakamamıştır.

Çin Müslümanlarının dünyadan kopuk olmalarının hac ibadetine de yansıtıldığını ifade eden Abdürreşid İbrahim, hacıların sayılarının azlığından da dert yanmaktadır. Ona göre Çin Müslümanları hac ibadetine gereken önemi vermiş olsalardı, Çin Müslümanlarının İslam, Kuran ve İslam dünyasıyla ilgili bilgi ve görgüleri de ona göre artardı. Maalesef, Çin Müslümanları hac ibadetine gereken önemi vermediklerinden hem geleneksel İslam dünyasından kopuk yaşamışlar hem de geleneksel İslam coğrafyasında yaşayan Müslümanlar, Çinli Müslüman kardeşlerinden habersiz olmuştur. Buna karşılık son dönemlerde Hristiyan Batı dünyası Çin'i büyük bir ticari pazar olarak gördüğünden, Çin'e özel bir önem vermiş ve misyonerler vasıtasıyla Çin'de Hristiyanlığın çok hızlı bir şekilde yayılması yönünde gayret göstermiştir. Abdürreşid İbrahim, konuyla ilgili başından geçen bir olaya da yazısında yer vermiştir. Buna göre Abdürreşid İbrahim, Çin'de seyahat ederken "Cek-Hay" vilayetinin "Şek-Ha" beldesinde bir Fransız misyonerle tanışmıştır. Fransız misyoner on yedi yıldan beri nihayetinde yirmi haneden müteşekkil küçük bir köyde Hristiyanlığı yaymak için canla başla çalışmaktadır. Ve bu on yedi yıllık süre zarfında bulunduğu bölgenin dışına hiç çıkmamıştır. Sadece iki aylığına Fransa'ya gitmek için izin almış ve işini hallettikten sonra tekrar geri dönecekmiş. Hristiyan misyonerlerin çabasının sadece bu örnekten ibaret olmadığını ifade eden Abdürreşid İbrahim, Çin'in farklı bölgelerinde karşılaşmış olduğu İngiliz ve Alman misyonerlerden söz etmekte Kanco ve Lanco bölgelerinde erkek misyonerlerin dışında beş kadın misyoner de gördüğünü belirtmektedir.

Bölgede bir tanecik olsun Müslüman bir âlimin bulunmamasından duyduğu derin üzüntüyü dile getiren Abdürreşid İbrahim, konuyla ilgili kötü bir olayı da anlatmaktadır. Buna göre "Damla Şâmi" adında Beyrutlu bir gazeteci bölgeye gelerek Hilal-i Ahmer adına yardım toplamak üzere kendisini Halifenin gönderdiğini söyleyerek yerel halktan yüklüce bir para toplamış ancak topladığı bu paralarla yüz yirmiden

fazla Çinli hanımla birlikte olduğu ortaya çıkmıştır. Bu adam Dersaâdet'e de gelmiş, Çin Müslümanları tarafından vekil tayin edildiğini söyleyerek Sultan Mehmed Reşâd'ın huzuruna kabul edilmiş, Sultan Mehmed Reşâd da Çin Müslümanlarına dağıtılması için kendisine sandıklar dolusu kitap hediye etmiş ancak bu adam Çin'e gelerek bu kitapları Çinli Müslümanlara satmıştır. Abdürreşid İbrahim, her toplumda bu tarz ahlakı bozuk kimselerin olabileceğini ancak İslam toplumunda bu tarz insanların sayısının fazla olduğundan dert yanmaktadır (Sebilürreşad, 2 Ağustos 1923:11-13).

5. Sonuç

Rusya Türklerinin ilk siyasi temsilcisi olarak bilinen Abdürreşid İbrahim, İslam dünyasının Batı Medeniyeti karşısında güç ve mevzi kaybettiği bir dönemim aydınıdır. Dönemin aydınlarında sıklıkla gördüğümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtuluş çaresine yönelik arayışlar, Abdürreşid İbrahim'de Türk ve Müslüman toplumların birliğini sağlamak amacıyla çalışmalarda bulunmak şeklinde tezahür etmiştir. Dünya Müslümanlarının ve özellikle de Rusya Türklerinin sorunlarına çözüm üretmek için İslam dünyasının çeşitli yerlerine seyahatler yapan Abdürreşid İbrahim, kendi döneminde ulaşım imkânlarının el verdiği ölçüde dünyanın pek çok yerine seyahatlerde bulunmuş, özellikle gezip gördüğü yerlerdeki Müslüman toplumlar hakkındaki aydınlatıcı bilgileri çeşitli mecralarda kamuoyuyla da paylaşmıştır. Asya-Pasifik bölgesine dair izlenimlerini kaleme aldığı *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet* adlı meşhur seyahatnamesi dışında dönemin çeşitli süreli yayınlarında da seyahatlerine dair izlenimlerini okurlarına aktarmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan ve dönemin Türkçü, İslamcı ve Batıcı fikir akımları arasında İslamcı çizgide yayın yapan *Sırâtı müstakim* dergisi dönemin İslamcı aydınlarının sesi konumunda olan bir yayın organıdır. Abdürreşid İbrahim de *Sırâtı müstakim*'e başta Çin seyahati ile ilgili olmak üzere pek çok yazı göndermiştir. Makaleye konu olan yazılar Abdürreşid İbrahim'in Çin ve Çin Müslümanlarına dair izlenimlerini konu edinen yazıdır.

Abdürreşid İbrahim'in göndermiş olduğu mektupların *Sırâtı müstakim* dergisinde tefrika halinde yayınlanmasından oluşan bu yazılarda, üzerinde durulan temel husus; Çin Müslümanlarıyla geleneksel İslam coğrafyasının birbirini tanımamasıdır. İslam dünyasının içinde bulunduğu zor durumdan kurtuluşunun, Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde olmalarıyla mümkün olacağına inanan Abdürreşid İbrahim, bu düşüncesinin bir sonucu olarak gerek Çin Müslümanlarının gerekse geleneksel İslam coğrafyasındaki Müslümanların birbirlerini tanımalarına gayret etmiştir.

Çin'in gelecekte büyük bir ekonomik güç potansiyelini taşıdığını, İslam ülkelerinin Çin'le yakın ticari ilişkiler geliştirmesinin her iki tarafın hayrına olacağını ifade eden Abdürreşid İbrahim, bu konuda özellikle Osmanlı Devleti'ne büyük işlerin düştüğü kanaatindedir.

Çin Müslümanlarının İslam'ı anlama ve yaşama konusunda oldukça problemleri bir görünüm çizdiklerini ifade eden Abdürreşid İbrahim, bu konuda dünya Müslümanlarına büyük görevlerin düştüğünü, Müslümanların, sayıları 70-80 milyon civarında olan Çin Müslümanlarına gereken ilgi ve önemi göstermeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

İslam coğrafyasının, Çin'e ve Çin Müslümanlarına gereken ilgi ve alakayı göstermemelerinin büyük bir talihsizlik olduğunu ifade eden Abdürreşid İbrahim, bu konuda ne yazık ki Batılı devletlerin Hristiyan misyonerler üzerinden çok önemli girişimlerde bulduklarını, bu vebalin de bütün Müslümanlara ait olduğuna işaret etmektedir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynakça

- Altunbay, M. (2016). Sibirya'dan Japonya'ya Bir Türk Seyyah: Abdürreşid İbrahim Efendi ve Te'ârûf-i Müslimîn Dergisinde Eğitim Meselesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), s.527-535.
- Arabacı, C. *Abdürreşid İbrahim*. <https://www.muhammedbalci.com/ornekkisi/29.pdf> Erişim tarihi: 5 Kasım 2022.
- Arabacı, C. (1994). Abdürreşid İbrahim'in Türkiye Vatandaşlığı Serüveni ve Konya Hayatı. *Akademik*, 14(19), s.290-304.
- Barlak, H. (2020). Japonya'da İslâm Davetçisi Bir Türk: Abdürreşid İbrahim "Dinî Fikirleri ve Stratejisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (3), s. 671-692.
- Demiroğlu, H. (2002). *Ülfet Gazetesi (11 Aralık 1905-7 Haziran 1907/Petersburg) (1905-1907 Yılları Arasında Yapılan Rusya Türkleri Kongreleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Efe, A. (2009). Sebülürreşâd. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 251-253.
- Efe, A. (2008).Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşâd. *Marife*, 8(2), s.155-178.
- Kılıç, N. (2021). Türk Basın Tarihinde Gazetelerin İsim Değiştirmeleri. (Ed: S. Kılıç), *Halk Bilimi Bağlamında Medya ve İletişim*, s.95-129, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kılıç, N. (2020). Rusya Türklerinin/Müslümanlarının Sesi Olarak Gazeteci İsmail Gaspıralı. *Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu*, Etimesgut-Ankara, c. 2, s. 340-356.
- Killoğlu, M. E. (2019). Çarlık Rusyasında Ceditcilik/Yeni Usul Hareketi. *Journal of Awareness*, 4 (1), 65-90.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15, s. 170-189.
- Özbek, N. (1999). Abdürreşid İbrahim. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, s. 74-75. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özbek, N. (1995). Abdürreşid İbrahim İslamcı Bir Eylem Adamı. *Toplumsal Tarih* 4, no.19, s.7-12.
- Uzun, M. İ. (1988). Abdürreşid İbrahim. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 1, s. 295-298.

Dergi Yazıları

- Sırâtümüstâkim, 11 Kasım 1909.
- Sırâtümüstâkim, 25 Kasım 1909.
- Sırâtümüstâkim, 2 Aralık 1909.
- Sırâtümüstâkim, 9 Aralık 1909.
- Sırâtümüstâkim, 29 Şubat 1912.
- Sebilürreşad, 8 Mart 1912.
- Sebilürreşad, 2 Ağustos 1923.